

D E Ğ İ N İ

NİJAT ÖZÖN'ÜN ARDINDAN

Oğuz Onaran

Ankara Üniversitesi

Salonlarda gösterilen bütün filmleri görmek isteyen, sinema delisi, cahil bir taşra delikanlısıydım. O zaman benim için Jose Ferrer'in oynadığı *Cyrano de Bergerac* gerçek bir sanat yapıtı, *Rüzgar Gibi Geçti* filmi de büyük bir filmdi. Günün birinde elime küçük bir kitap geçti: *Sinema Sanatı*. Yazarı Nijat Özön. Sinemayı ciddi bir sanat dalı olarak inceleyen kitabı yalayıp yuttum. O zamana kadar kendimi kaptırıp gittiğim bir filmin nasıl oluştuğunu, öğelerini, neden sanat olduğunu hiç düşünmemiştim. Bu kitapta dramatik yapı, senaryo, görüntü, devinim, kurgu, seslendirme, oyunculuk gibi öğeleri tanımış oldum. Kitapta bir filmin nasıl ele alınıp nasıl çözümleneceğini gösteren bir örnek de vardı: David Lean'ın *Brief Encounter* filmi. Özön, kitabına neden böyle bir örnek koyduğunu çok haklı olarak şöyle anlatıyordu:

...başlıca iki noktayı göz önünde bulundurduk: Birincisi, şimdiye kadar sinema sanatı üzerinde gözden geçirdiğimiz belli başlı ilkeleri, özellikleri canlı bir örnekle desteklemek, bu özelliklerin pratikte nasıl kullanıldığını ortaya koymak; ikincisi de bir filmin nasıl incelenmesi gerektiğini, böyle bir incelemede tutulacak yolu göstermek. Her sanat eseri gibi filmin anlaşılabilirliği, değeri üzerinde bir yargıya varılabilirliği için de, onu meydana getiren öğelerin ayrı ayrı incelenmesi, yani bir çözümleme yapılması gereklidir. Öte yandan sağlam bir sinema eleştirisi de ancak bu çeşitli çözümlemelere dayanılarak yapılabilir.

Özön için kitaplar çok önemliydi. Kitapların, kaynakçanın değerini küçük yaşta babasından edindiğini söylerdi. Önce edebiyatla ilgilenen Özön'ün bu ilgisine daha sonra sinema da eklendi. O tarihlerde iyice özet, küçücük bir sinema tarihiyle senaryo kitabı dışında ciddi bir sinema dergisi ya da kitabı yoktu. Özön de yabancı kaynaklardan okumaya, daha sonra da yazmaya başlamıştı. 1950'li yıllarda *Yeditepe*, *Dost* gibi dergilere eleştiriler yazdı. 1956'da *Sinema* dergisini (8 sayı çıkmıştı) yayınladı. (Dergide Halit Refiğ de yazıyordu.) Aynı yıl yukarıda sözü edilen *Sinema Sanatı* kitabıyla birlikte bu dergiler sinemayı öğrenmek isteyen gençler için bulunmaz bir hazinedi. O tarihte tanışmıyorduk ama gene de ilk sinema öğretmenim Özön olmuştu.

Özön hem sinema alanında, hem de babasının izini sürerek, dil alanında çok üretken bir yazardı. Sinema alanında yukarıda sözü edilen kitabı birkaç kere genişletti. Soru-yanıt biçimine sokarak “100 Soruda” dizisi içinde de yayımlandı bu kitap. Sonunda 2008 yılında *Sinema Sanatına Giriş* adında çok kapsamlı bir kuramsal çalışma yayımladı. Bu kitapta sinemanın hemen her alanında (görüntü düzenlemesi, çerçeveleme, çekim ölçekleri, alıcı devinimi, aydınlatma, oyun, kurgu, türler, film incelemesi) aydınlatıcı bilgiler vardır. Çok iyi bir ders kitabıdır. Türk sinemasıyla ilgili yazılarını derleyip, *Karagözden Sinemaya* adıyla iki cilt olarak yayımladı. 1962 yılında ilk Türk sinema tarihini yayımlayan da Özön'dür: *Türk Sinema Tarihi 1895-1960*.

Türk Sineması Kronolojisi 1895-1966 (1968) adında çok ilginç bir çalışması da vardır. Bu çalışmada her yıl olan biteni şu başlıklar altında sıralamıştır: Filmler-eğilimler, özellikler-oyuncular-sinema olayları-yabancı sinemalar-iç ve dış olaylar. Böylece o yıl hem sinema alanında hem de toplumsal, kültürel, siyasal yaşamda neler olup bittiğini kuş bakışı görmek olanaklıdır. Toplumsal belleğin yok olduğu, günü gününe yaşanan bu günlerde bu kitabı karıştırmak hoş oluyor. Birkaç örnek vereyim: “1964: İçişleri, Dışişleri, Turizm ve Tanıtma Bakanlıkları temsilcilerinden meydana gelen ‘özel inceleme kurulu’ *Susuz Yaz*’ın Türkiye’yi Berlin film şenliğinde temsil etmesini sakıncalı buldu.” Aynı yıl: “*Susuz Yaz* Altın Ayı (büyük ödül) kazandı.” 1965: “Cumhuriyet senatosunda İçişleri Bakanlığı bütçesinde filmlerin gittikçe açıldığından söz edildi.” 1966: “Resmi Gazetede Dışişleri Bakanlığının yurt dışındaki işçilere gönderilmek üzere satın alacağı on filmle ilgili eksiltme ilanı yayımlandı.”

Dil alanındaki çalışmalarına gelince bunlar Türk Dil Kurumu gibi bir kurumun bile kolay kolay altından kalkamayacağı çalışmalardır. Önce *Sinema Dergisi*nde sinema terimleri sözlüğüne ufak ufak başlamıştı. Terimlere çok önem veriyordu. Onun sözleriyle, “terimlerle konuşurken her kol, teknik olsun, sanat kolu olsun... o terimlerin belirli bir çerçevesi vardır... kullandığımız zaman o çerçeveyi kastettiğimiz anlaşılmalı, başka bir anlam verilmemeli... Bu ancak terimler yerleştiği zaman iyice anlaşılabilir olur.” Her alanda olduğu gibi sinema alanında da dile hiç dikkat edilmeden çalakaalem yazıların yayımlandığı günümüzde bu sözlerin değeri daha iyi anlaşılıyor.

Özön daha sonra bu ufak çalışmasını genişleterek önce *Ansiklopedik Sinema Sözlüğü* (1958) adında bir kitap yayımladı. Türk Dil Kurumu 1963 yılında *Sinema Terimleri Sözlüğü*’nü bastı. 2000 yılında da *Sinema, Televizyon, Video, Bilgisayarlı Sinema Sözlüğü* adında muazzam bir çalışma yayımlandı. Kendi deyişiyle, “bundan önceki basımda yer alan 3500 madde başına karşılık, bu sözlükte 5250’den çok madde başı yer almaktadır.” Bu kitabın önsözünde dil ortamını da şöyle açıklıyor: “sinemacıların yetişmelerine göre Fransızca, Almanca ya da İngilizce’den olduğu gibi aktarılmış... melez bir terim dağarcığının kullanıldığı bir ortamda...” Bu sözlükte eski terimler, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca karşılıklarla birlikte her terimin kısaca açıklaması da yer almaktadır.

Dil alanında ikinci önemli çalışması da *Büyük Dil Kılavuzu*'dur. 1985'te yayımlanan kılavuz üç kere basıldıktan sonra 1995 yılında gözden geçirilmiş ve genişletilmiş dördüncü baskısı yapılmıştır. Bu bir yazım kılavuzudur ama yalnız yazım kılavuzu olmakla kalmaz, Osmanlıca, Türkçe, yabancı sözcüklerle eski-yeni terimler karşılıklarıyla birlikte bu kılavuzda yer almıştır. İlk basımda 65.000'in üstünde olan madde sayısı bu yeni basımda 105.000'e yaklaşmıştır. Sözlük de, kılavuz da yazı yazarken sık sık başvurduğum, çok yararlı kaynaklardır. Yabancı terimlerin akınına uğramış, üstelik İngilizce terimlerin Fransızca söylenişine göre kullanıldığı sinema alanında yazarların bu iki kaynağa başvurmalarını ne kadar isterdi kimbilir.

Bunlardan başka Eisenstein, Pudovkin, Bazin gibi sinema klasiklerini de çevirmişti. Görüldüğü gibi sinema alanında da, dil alanında da çok çalışan, çok üreten bir arkadaşımızdı. Son günlerine kadar kitaplarla dergilerle tıka basa dolu küçük çalışma odasında bilgisayarının başındaydı. "Birkaç işi birden yapmak zorundaydım, babadan geçmiş herhalde" diyordu. Gerçekten de iki üç kitaba birden başlar, çalışır, birinden sıkılınca ötekine geçerdi. Aynı dili konuştuğumuz, tatlı tatlı sohbet ettiğimiz, değerli bir dostumuzu yitirdik.

